

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA BOSHQARUV VA KREATIVLIK QOBILİYATLARINI SHAKLLANTIRISH.

Nazirov Azimjon

Turan International University universiteti

Gumanitar fanlar va pedagogika kafedrası katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya Dasturlar va pedagogik texnologiyalarning o'zgaruvchanligi, axborot muhitining rivojlanishi, ta'limni insonparvarlashtirish zarurati o'qituvchining kasbiy rolini sezilarli darajada o'zgartiradi: hozirgi vaqtda uning eng muhim vazifasi tayyor bilimlarni uzatish emas, balki ularni boshqarishdir. O'quvchilarning mustaqil ta'lim va bilish faoliyati, Oliy ta'lim o'quvchilarining o'z-o'zini anglashi uchun sharoit yaratish, ularning ijodiy izlanishlarini tashkil etish, ya'ni pedagogik faoliyatning boshqaruv komponenti yangilanadi. Shu ma'nda bizning ushbu maqolamiz bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan muxokamalardan iborat.

Kalit so'zlar: Ta'lim, o'qituvchi, nazariya, tarbiya, kreativlik, boshqaruvchanlik, ko'nikma, malaka.

Annotation The change of programs and pedagogical technologies, the development of the information environment, the need to humanize education significantly change the professional role of the teacher: at present, his most important task is not to transfer ready-made knowledge, but to manage it. Independent learning and cognitive activity of students, creation of conditions for self-realization of higher education students, organization of their creative research, i.e. management component of pedagogical activity will be updated. In this sense, this article of ours consists of discussions aimed at developing management skills of future teachers.

Key words: Education, teacher, theory, education, creativity, management, skill, qualification.

O'qituvchilarni boshqarishning zamonaviy nazariyasi ma'lum ilmiy yutuqlarga ega. Pedagogik menejment sohasidagi tadqiqotlar (B.S.Lazarev, A.M.Moiseev, M.M.Potashnik, V.P.Simonov, P.I.Tretyakov, L.I.Fishman, T.I.Shamova), sinf rahbarining boshqaruv faoliyati (L.V.Bayborodova, V.A.Karakovskiy, L.I.Noviy. Rojkov, N.L.Selivanova), talabalar hukumati (V.I.Bochkarev, N.P.Kapustin, M.I.Rojkov), maktab o'quvchilarining o'quv faoliyatini boshqarish (V.A.Yakunin), o'qituvchining o'zini o'zi boshqarishi (A.S.Bakirov), martabani amalga oshirish (N.V. Nemova) ma'lum darajada qoniqarli. bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligining boshqaruv komponentini ta'minlashda amaliyot ehtiyojlari.

O'qituvchining boshqaruv faoliyati N.V Tamarskaya asarlarida eng to'liq o'rganilgan, uzluksiz kasbiy tayyorgarlik tizimida o'qituvchining boshqaruv madaniyatini shakllantirishni ko'rib chiqadi: bu jarayonning kontseptsiyasi uzluksiz ta'limning turli bosqichlarida o'qituvchining boshqaruv madaniyatini shakllantirishning bosqichlarini o'zgartirish mantig'i sifatida ishlab chiqilgan: professional, professional, malaka oshirish. Ma'lum ma'noda boshqaruv madaniyatini shakllantirishning uzluksiz jarayoni texnologik darajada ham ishlab chiqilgan: M.A. Kononenko kasbiy tayyorgarlik jarayonida talaba-kelajak o'qituvchining boshqaruv madaniyatini shakllantirish texnologiyasini ishlab chiqdi, L.A. Azarova - malaka oshirish jarayonida o'qituvchilar. Shu bilan birga, ushbu va boshqa tadqiqotlarning ushbu yo'nalishdagi tahlili kelajakdagi o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik darajasidagi uzluksiz boshqaruv jarayonini texnologik tushunishda bo'shliqni ko'rsatadi.

Yurtimizda faol, intiluvchan, iqtidorli va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, zamonaviy bilim hamda kasblarni chuqur egallagan - bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchi bo'lgan yoshlarni voyaga yetkazish uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Bugungi kunda fan va texnika rivoji ta'lim va uning natijalariga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirishni talab etmoqda. Shunga asosan, yangi avlod standartlarini yaratish pedagoglarning oldiga muhim vazifa qilib qo'yilmoqda. Hozirgi vaqtgacha yaratilgan davlat ta'lim standartlari tizimli-faoliyatli

yondashuvga asoslangan, ya'ni ta'lim maskanlarining maqsadini bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish tarzida aniqlashtirishdan iborat edi. Shu bois yangi davlat ta'lim standartlarini o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan kompetent-faoliyatli yondashuvga asoslanishdan kelib chiqqan holda belgilash talab etilmoqda. Chunki oliy ta'limda tashkil etilayotgan o'quv-tarbiya jarayonining mohiyati tinglovchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat bo'lib qolmoqda. Bunday reproduktiv tarzda o'zlashtirilgan ma'lumotlar tinglovchining amaliy faoliyat tajribasini rivojlantirishga yetarlicha imkon bermaydi. Oqibatda, talabalar juda ko'p axborotni behuda jamg'arilishi, ta'limning samarasi past ekani va uning real voqelikka mos kelmasligi kabi tafovutlar ko'zga tashlanmoqda. Aniqrog'i, o'quvchi real hayotdan uzoqlashib qolgandek, uning oldiga faqat ilgaridan to'plangan axborotlarinigina o'zlashtirish maqsadi qo'yilgandek tuyuladi.

Hozirgi zamon fanida "rahbar", "lider" yoki "liderlik uslubi" va "rahbarlik uslubi" tushunchalarining nisbati yo'nalishidagi muammolar eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bularning ichida ko'proq ahamiyat kasb etuvchi B.D. Pargin fikriga ko'ra lider ma'lum bir guruhda shaxslararo munosabatlarni muvofiqlashtirib turadi, mikro muhitning elementi hisoblanadi, kutilmaganda vujudga keladi va uning holatining barqarorligi kamroq bo'lib, harakatlanishi guruhning kayfiyatiga bog'liq va u ko'proq guruhning faoliyatiga aloqador bo'lgan qarorlar qabul qiladi. Rahbar esa ijtimoiy tashkilot hisoblangan guruhlarda rasmiy munosabatlarni muvofiqlashtiradi va makro muhitning elementi hisoblanadi. Rahbar holatining barqarorligi ko'proq bo'lib, u ma'lum bir tizimda bir necha marta ko'proq vakolatlarga, qaror qabul qilish, buyruq berish, topshiriqlar berish, talab qilish huquqlariga ega. Qaror qabul qilish jarayoni birmuncha murakkabroq bo'lib, ko'pgina, turli xil vaziyatlarni qamrab oladi va bu vaziyatlar faqatgina bitta guruhga tegishli bo'lmaydi. Rahbar ma'lum bir kengroq ijtimoiy tizimning kichik bir guruhida faoliyat ko'rsatsada, uning harakat doirasi keng hisoblanadi.

So‘nggi yillarda ta‘lim sohasidagi amalga oshirilgan o‘zgarishlar, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashga yangi talablar qo‘ymoqda. Zamonaviy ta‘lim-tarbiya sifatini oshirishda hamkorlik pedagogikasining roli ortib bopmoqda. Yangi ta‘lim standartlarining kiritilishi OTM oldiga kompetentli, malakali bitiruvchilarni tayyorlash masalasini qo‘ydi. Ular olgan bilim va malakalarini nostandart vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatiga ega bo‘lishlari hamda kasbiy faolityalarida masalalarining orginal yechimini topish malakalariga ega bo‘lishlari taqozo qilinadi. Ammo ta‘kidlash lozimki, o‘qituvchi uchun zarur bo‘lgan shunday kasbiy-shaxsiy sifatlar kreativlik va ijodiy qobiliyat sifatida, alohida o‘zlashtirilgan kompetensiyalar sirasiga kirmaydi.

“Kreativlik” atamasi - ruscha “креативность” - inglizcha “creativity” - lotincha create bo‘lib – yaratmoq, bunyod qilmoq, ijodga qobiliyat mavjud, degan ma’nolarni anglatadi.

Kreativlikning shakllanishi va o‘rganilishi masalalari bilan dunyoning ko‘pgina mamlakatlari olimlari shug‘ullanishgan, jumladan, D. Gilford, Ye.P. Torrens, S. Mednik, K. Rodjers, Dj. Renzulli, R. Sternberg, J. Teylor va b. Ular kreativlikni shaxsiy aspektda uning intellekt bilan aloqadorligida qarashgan hamda kreativlikni o‘rganishning diagnostik metodlarini tadqiq qilishgan. Tadqiqotchi Ye.P. Torrensning fikriga ko‘ra, kreativlikni rivojlantirish tashqi majburan yuklangan cheklanishlar va stanadrlardan ustun kelish imkonini beradi. Kreativlik esa kamchiliklar, bilimdagi yetishmovchiliklar, ularning disgarmoniyasini o‘ziga olish qobiliyati sifatida qaraladi. Ye.P. Torrens bo‘yicha, kreativlik – bu muammolarga, bilimdagi yetishmovchilikka, ularning disgarmoniyasiga, bu muammolarni aniqlash, uning yechimini topish, farazlarni tekshirish, qayta tekshirishda sezuvchanlik jarayonining paydo bo‘lishi tushuniladi. Kreativlikning alohida jihatlarini tadqiqotchi S. Mednik ajratib ko‘rsatadi, uning ta‘kidlashicha, verbal (og‘zaki) va noverbal kreativlikni ajratish kerak. Verbal kreativlik og‘zaki shaklda, jumladan, muammoli vaziyatlarda orginal g‘oyalarni gap orqali ifodalashda, so‘zlar o‘xshashligini topish imkoniyatida, noverbal kreativlik esa – badiiy obrazlar, turli rasmlar shaklida ijodiy qobiliyatning namayon bo‘lishidir.

E. Frommning fikricha, kreativlik – bu nostandart vaziyatlarda yechimni topish, anglash va ajablanish qobiliyati bo‘lib, bu yangilikni ochishga qaratilganlik va o‘z tajribasini chuqur anglab yetish qobiliyati sanaladi. Tadqiqotchi Dj. Renzulli kreativlikka shaxs fe‘l-atvori xususiyati sifatida qaraydi va u mahsulotni original usulda izlash, muammo yechimini topish, muammoga yangicha yondashuv tarzida ifodalanadi. A. Maslou kreativlikka sifat, deb qaraydi va u hayotning barcha jabhalariga joriy qilinishi mumkinligini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, kreativlik sifat tarzida har bir kishiga tug‘ulgandan beriladi va u ko‘pchilik tomonidan muhit ta’sirida yo‘qotib boriladi. A. Maslou ta’kidlashicha, intellektual qobiliyatlilik zaruriy bo‘lsada, kreativlikning paydo bo‘lishining yagona sharti ham emas. Kreativlikning dolzarblashuvida bosh rolni, A.Maslou fikricha, motivlar, qadriyatlar va shaxsiy xususiyatlar, o‘ynaydi. Ijodiy shaxsni shunday, kognitiv qabilyat, muammolarni his qila bilish, erkin hukm chiqara bilish kabi xususiyatlar tavsiflaydi.

Ko‘pchilik tadqiqotchilar ijodiy jarayonlarda motivatsiyaning muhim rolini ta’kidlashadi. Tadqiqotchi F. Berron fikricha: “Ko‘p insonlar kreativ bo‘lish qobiliyatlarga egadirlar, ammo hamma ham unda bo‘lolmaydi. Bunda asosiysi motivatsiyadir”. Ijodiy shaxs xarakteristikasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, ta’kidlash kerakki, ular bo‘lajak o‘qituvchi shaxsida albatta bo‘lishi kerak. O‘quvchida ijodiy shaxsni faqat ijodiy fikr yurituvchi va harakat qiluvchi pedagog tarbiyalashi mumkin, chunki o‘quvchi shaxsida kreativlikni rivojlantiruvchi o‘qituvchining roli an’anaviy axborotlarni yetkazuvchi o‘qituvchidan farq qiladi. Uning oldiga boshqa vazifa qo‘yilgan: bilimni yetkazish emas, balki o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ochishdan iborat. V.N. Drujinin, L.I. Larionova, A.M. Matyushkin, V.I. Panov, A.Ya. Ponomarev, Dj. Renzulli, V.D. Shadrikovlarning ishlarida o‘qituvchi qanday qilib bola ijodiy potensialini qo‘llabquvvatlashda yetakchi rolni o‘ynashi mumkinligi ko‘rsatib berilgan. V.E. Inozemsev, N.V. Kuzmina, L.Ya. Miloradovlarning tadqiqotlarida kreativ o‘qituvchi qanday tayanch bilimga (loyihalash va materialni ijodiy qayta ishlash, uni ta’limning yakuniy natijasi bilan moslashtirish qobiliyatiga) ega bo‘lishi

lozimligi asoslangan; ta'lim oluvchilarning ijodiy faolligini dars jarayonida tashkillashtirish va qo'llab-quvvatlash; o'quv-tarbiya vazifalarini ijodiy yechish nuqtai nazardan o'z tajribalarini tahlil qilish ko'nikmasiga egalik; ish jarayonini qayta shakllantirish, o'quv ma'lumotlarini original tizimga solishi va uni ta'lim oluvchilar tushunish darajasida moslashtirish ko'nikmasiga ega bo'lishligini taqozo qiladi. Pedagogik kreativlik psixologiya nuqtai nazardan shaxsning pedagogik vaziyatlar o'zgarishlariga tayyorligi qaraladi, shuningdek, pedagogik kreativlikni rivojlantirish kasbiy faoliyat samaradorligi hamda o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'zaro ta'siri va o'zaro bog'liqligini oshiradi. Pedagogik kreativlik ko'rsatkichlar orasida Ye.E. Ilqerbakova ijodiy kayfiyat, quvonch hissi, ish qobiliyati darajasi, muhabbat, bolalarga mehribonlik, iroda sifatleri, shuningdek, ijodiy qobiliyat, topqirlik, tafakkur, ijodiy kuzatuvchanlik kabilarni ajratib ko'rsatadi. V.G. Rindak tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, ijodiy ishlayotgan o'qituvchiga ijodiy mustaqillik, pedagogik jarayonlar rivojlanishini ko'rish va prognoz qilish xos va uning faoliyat natijalari ham sifati, yangiligi, orginalligi va betakrorligi bilan ajralib turadi. Tadqiqotchi I.P. Osobov pedagogik kreativlikni talabalar kasbiy rivojlanishi kompetentligi bilan bog'liqlikda ko'radi. Muallif ularning o'zaro bog'liqligini isbotlashicha, "pedagog kompetentligi uning nastandart qarorlar qabul qilishi uchun, pedagogik ijodni ko'rsatish uchun, bilimlarni mustaqil egallashlari va ularni ijtimoiy va kasbiy vaziyatlarda qo'llashi uchun potensial kreativlikni amalyotga tatbiq qilish bazasini yaratadi"

Shundan xulosa qilish mumkinki, boshqaruvchanlik xamda kreativlik – pedagogik faoliyatning mohiyatli sharti, o'qituvchi mehnatining ob'ektiv kasbiy zaruratidadir. Kreativlik bo'lajak o'qituvchi konstruktiv, nostandart tafakkur qobiliyatining ichki resursini bildirsa, boshqaruvchanlik esa o'qituvchini o'z faoliyati davomida o'zining kasbiga nisbatan moxirlik bilan yondoshishga undovchi bir mexanizm desak bo'ladi, shuningdek, o'z tajribasini anglashi va rivojlantirishi ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Asqarova O‘.M., Usmonova S.U., Zamilova R.R., Tashibekova M.X., Abdusamiyev D.A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik (1-qism). – Namangan: Usmon Nosir nashriyoti. 2022. – 485 b.
2. Asqarova, O‘.M., Usmonova S.U., Zamilova R.R., Tashibekova M.X., Abdusamiyev D.A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik (2-qism). – Namangan: Usmon Nosir nashriyoti, 2022. – 390 b.
3. Musurmonova O va boshqalar. Umumiy pedagogika. Darslik (1-qism). – T., Yoshlar, 2020. – 376 b.
4. Mavlonova R.A. va boshqalar. Umumiy pedagogika. Darslik.– T., Innovatsion rivojlanish, 2020. – 528 b.
5. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – T., Sano-standart, 2017. – 416 b.
6. Педагогика. Дарслик. Тўхтаходжаева М.Х. Умумий таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари Миллий жамияти нашриёти, 2010.
7. Хошимов К., Нишонова С. Педагогика тарихи. Дарслик. – Т., А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 1996.